

РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри глобальної економіки
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
кандидата економічних наук, доцента **КОРОБОВОЇ Наталії Миколаївни**
на дисертацію **ОСТАПЕНКА Сергія Олександровича**
на тему: **«Регулювання експорту-імпорту аграрної продукції
в нових умовах розвитку міжнародної торгівлі»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальність теми дисертації. Стратегія розвитку експортного потенціалу, що реалізовувалася протягом довоєнного періоду, спричинила стрімке піднесення сектору аграрного виробництва та сприяла покращенню трендів торгівлі вітчизняними товарами аграрного сектору на глобальному ринку агропродовольства. Обсяги експорту зернових до країн Азії відзначалися високими темпами приросту, а цінові тенденції на глобальному ринку були помірно передбачуваними. За такої кон'юнктури ринку, найпростішим методом максимізації вигоди для країни була максимізація експортної виручки шляхом нарощення обсягів експорту ліквідної стандартизованої сировинної продукції у обсягах, достатніх для збереження стабільності цін. Саме таку стратегію реалізовували суб'єкти господарської діяльності за сприяння від представників державних органів регулювання. Відшкодування експортного ПДВ, базові митні ставки, легка логістика спричинили концентрацію капіталу та трудових ресурсів у секторі виробництва та реалізації аграрної продукції, зокрема з низькою доданою вартістю.

Негативні сторони такої стратегії чітко проявилися у момент настання кризових явищ. Повномасштабні бойові дії проти країни, що займала значну частку у структурі зовнішньої торгівлі майже відразу після світової пандемії COVID-19 спричинили докорінну перебудову балансу попиту та пропозиції як на рівні країни, так і на глобальному ринку агропродовольства. Багато країн, що залежні від імпорту аграрної продукції та організацій, що займаються підтримкою достатнього рівня продовольчої безпеки на світовому рівні були стурбовані щодо можливих перебоїв з поставками або навіть наявністю достатньої кількості харчових продуктів на ринку через функціонування вищенаведених чинників впливу. Україна, в свою чергу, зазнала значних прямих та непрямих збитків, втративши можливість обробки до 25 % від обсягу придатних до обробки земель та інфраструктуру для перевезення зібраного урожаю.

Такі кризові явища можуть слугувати прикладом, коли вільна ринкова система стикається з непередбачуваними труднощами. Саме ефективне регулювання експортно-імпортних операцій на державному рівні може забезпечити сталість та прогнозованість балансу попиту та пропозиції, навіть за функціонування нових умов торгівлі на національному та світовому рівнях. Саме тому, обрана для дослідження тема та обґрунтування новітніх та доцільних методів державного регулювання та стимулювання національної економіки є актуальним та доречним за нових умов функціонування ринків агропромислових товарів.

Зв'язок роботи з державними (галузевими) науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у відповідності з тематикою науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України за ініціативною темою «Прикладні рішення регулювання розвитку сільського та рибного господарства в умовах надзвичайних викликів для національної безпеки України» (номер державної

реєстрації 0122U001643, 2022–2023 рр.), в межах якої здобувачем досліджено методи та механізми регулювання експортно-імпоротної діяльності за нових умов функціонування вітчизняного ринку агропродовольства та розраховано сценарну модель прогнозування обсягів експорту аграрної продукції з урахуванням внутрішніх та зовнішніх чинників впливу.

Наукова новизна досліджень і отриманих результатів. У дисертації проведено аналіз та дослідження сучасних чинників впливу на експортно-імпорتنі операції аграрного сектору України та удосконалено методи державної підтримки вітчизняних суб'єктів господарювання та споживачів аграрної продукції.

На особливу увагу заслуговують аналіз та розрахунки автора щодо довготривалих наслідків повномасштабних бойових дій та інших, спричинених військовою агресією екологічних та техногенних катастроф на обсяги та валовий дохід від експортних операцій з товарами аграрного сектору України, зокрема сценарний підхід до прогнозування та розрахунок кореляційно-регресійних моделей.

Спираючись на проведений статистичний аналіз та синтез теорій міжнародної торгівлі, автором запропоновано удосконалення методики формування державно-приватного партнерства у сфері реалізації капіталоемних проєктів за умов воєнного стану та протягом післявоєнної відбудови національної економіки. Реалізації на практиці запропонованого поетапного підходу з визначення методів державно-приватного партнерства дозволить спростити процес формування первинної документації та пришвидшити процеси погодження та реалізації проєктів.

Особливу увагу автор приділив дослідженню прикладів непрямих методів стимулювання національного експортного потенціалу у різних країнах світу. Аналіз американських, європейських, бразильських та канадських прикладів з просування національної продукції аграрного сектору дозволяють зрозуміти конкурентне середовище на глобальному ринку агропродукції та дозволить за потреби використати ті методи стимулювання, які покажуть найліпші показники ефективності.

Наукову новизну та практичність наведених у дисертаційному дослідженні висновків та пропозицій підтверджено довідками про впровадження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Поставлені перед автором мета та завдання дослідження вимагають використання класичних та сучасних методів наукового дослідження обраної теми. Поставленої мети автор досягнув шляхом виконання чітко сформованих та структурованих цілей за використанням загальноприйнятих методів дослідження: кількісного та статистичного аналізу, що дозволило автору визначити об'єктивний стан об'єкту дослідження; аналізу та синтезу теоретичної інформації, що були використані для опрацювання теоретичних засад міжнародної торгівлі та державної регуляції цієї діяльності, які були розроблені та запропоновані вітчизняними та іноземними вченими; методи моделювання та формалізації при формуванні гіпотез та прогнозу моделі експортних показників аграрного сектору України; експертних оцінок при визначенні трендів та векторів розвитку агропромислового комплексу. Дисертація досліджує офіційно опубліковані статистичні дані Державної служби статистики України, спирається на заяви та аналітичні матеріали Міністерства економіки, торгівлі і сільського господарства України, наукових розробках провідних вітчизняних та зарубіжних вчених і фахівців-практиків з питань експорту аграрної продукції, власних розрахунків. Отже, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, представлених в дисертації Сергія Остапенка, є високим та сформований за допомогою використання різноманітних наукових методів дослідження та опрацюванні достовірних джерел інформації.

Практичне значення одержаних результатів для науки і практики полягає у формулюванні прикладних підходів до ефективної реалізації методів регулювання та стимулювання національного аграрного сектору за умов воєнного стану та протягом періоду післявоєнної відбудови економіки. Пропозиції щодо форм реалізації проєктів відбудови експортної логістичної інфраструктури та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, передусім, з країнами Азії підготовлені та передані до розгляду у ряд державних органів. Практична цінність отриманих у процесі дослідження результатів підтверджується впровадженням науково-практичних рекомендацій автора щодо поліпшення конкурентоспроможності вітчизняної агропродукції на глобальному ринку, що використано при формуванні Комплексної програми післявоєнного відновлення сільських територій Київською обласною радою; розроблені та удосконалені у дисертаційному дослідженні методи державної підтримки національних агровиробників будуть використані у процесі підготовки учбових матеріалів для навчання та підготовки дорадників членів Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб; статистичний аналіз та синтез чинників впливу на експортно-імпортні операції за нових умов функціонування національної економіки використовувалися Мінекономіки для підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів.

Аналіз структури і змісту дисертації. Структура дисертації відповідає вимогам до робіт, що подаються на здобуття ступеня доктора філософії. Основні матеріали дослідження викладено на 279 сторінках, аналітичні та статистичні дані проілюстровано за допомогою 27 рисунків та 41 таблиці. Робота складається з анотації, вступу, огляду літератури, трьох розділів, що поділяються на три підрозділи, висновків, списку використаних джерел, у якому перелічені 189 найменувань, та додатків.

На підставі аналізу теоретичних досліджень вітчизняних та іноземних учених у **розділі 1** автор відзначає, що теорії міжнародної торгівлі та її регулювання ґрунтуються на поглядах та пропозиціях науковців, спрямованих на максимізацію вигід цілої низки зацікавлених осіб та організацій, серед яких: держави, виробники, постачальники та споживачі на світовому ринку товарів і послуг. Базуючись на проведеному аналізі теорій автор стверджує, що теорії світової торгівлі віддзеркалюють різноманітні нові динамічні умови, фактори та наслідки кон'юнктури міжнародного ринку, які були актуальними на час їх створення. Базовий аналіз теорії міжнародної торгівлі розширений цим розділом на теоретичні аспекти державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та дослідження методичного інструментарю дослідження регулювання експортно-імпортних операцій.

Розділі 2 присвячено статистичному аналізу стану та трендів виробничих та торгових показників національного сектору виробництва аграрної продукції. У трьох підрозділах проведено аналіз виробничої структури за товарами та сегментами зовнішнього ринку агропродовольства та проведено оцінку методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, розглянуто приклади та проаналізовано ефективність державних стимулюючих та дестимулюючих ініціатив.

У трьох підрозділах **розділу 3** наведено основні положення та пропозиції автора щодо поліпшення стану вітчизняного агропромислового сектору економіки. Проведені розрахунки кореляційно-регресійних моделей та прогнозних розрахункових моделей експорту аграрної продукції в нових умовах функціонування глобального та національного ринків агропродовольства. Розділ має на меті сформулювати розуміння стратегічних напрямів розвитку зовнішньоекономічної діяльності України та визначити найліпші методи

регулювання експортно-імпортової діяльності з урахуваннями динамічності внутрішніх та зовнішніх чинників впливу.

Висновки сформульовано логічно та послідовно. Висновки відповідають поставленим завданням та меті дослідження, повною мірою відображають викладений у тексті дисертаційного дослідження матеріал у скороченій формі.

Представлена робота має дбайливе оформлення та виконана на відповідному методологічному рівні відповідно до наявних вимог. Дисертація є завершеною науковою працею, в рамках якої вирішено важливе науково-практичне завдання – розроблення методів регулювання зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням цілей та викликів, що стоять перед вітчизняними агровиробниками.

Дисертація є самостійно написаною науковою роботою з наявними обґрунтованими науковими висновками та рекомендаціями, які автор виклав для публічного захисту. Всі ідеї, результати і тексти інших авторів використовуються з відповідними посиланнями на джерела. Робота виключає привласнення ідей, результатів або слів інших без належного цитування.

Повнота викладення матеріалів досліджень в опублікованих працях. Положення та пропозиції дисертаційного дослідження висвітлено у 18 наукових працях, з яких стаття у науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз даних Scopus та/або Web of Science Core Collection, 13 статей у наукових фахових виданнях України, 2 колективні монографії, 2 тези наукових доповідей. Публікації автора повною мірою розкривають головні пункти дослідження та доповнюють основний текст дисертації додатковою інформацією.

Дискусійні зауваження та запитання. Разом із загальним позитивним враженням від роботи, водночас виникає потреба у виділенні окремих дискусійних питань та пропозицій:

1. У підрозділі 1.2 автором розглядаються інструменти регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Відзначаючи різноманіття інструментів державного регулювання, доречним, на нашу думку, було б доповнити описову частину найрозповсюдженіших методів регулювання візуальними матеріалами, що відображали б вплив зазначених інструментів на криві попиту та пропозиції.

2. У підрозділі 2.3 на с. 136 автор наводить приклади фактичних інструментів, що використовуються державою з метою підтримки та розвитку аграрного сектору економіки. Підтримуємо думку автора щодо обраних до презентації методів державної підтримки аграрного сектору України, проте окрім наведених прикладів значну увагу держава приділяє просуванню саме кредитних інструментів. Вважаємо, що доречним було б провести аналіз агрегованих програм кредитної підтримки аграрного сектору для визначення його сукупного впливу на галузь.

3. На с. 191 підрозділу 3.2 автор наводить думку про доречність ліквідації можливості суб'єктами господарської діяльності здійснювати угоди купівлі-продажу за готівку, посиляючись на поліпшення прозорості ціноутворення. Ми не розділяємо оптимізму автора стосовно тотальної заборони виконання угод у готівковій формі, адже такі методи суперечать принципам вільного ринку та обмежують у правах та свободах учасників ринку. На нашу думку, реалізація обмеження кількості фіктивних угод та угод, здійснених учасниками ринку задля отримання неправомірної вигоди, повинно регулюватися на звітності або під час перевірки документації на виконання зовнішньоекономічних контрактів.

4. Запропоновані у підрозділі 3.3 методи та інструменти державної підтримки вітчизняних агровиробників надають можливість вирішити більшість нагальних потреб. Ми погоджуємося з автором, що основними факторами, що стримують подальший розвиток сектору аграрного виробництва в Україні є логістичні, безпекові та геополітичні ризики. Проте, варто зауважити, що у процесі дослідження фактор відтоку економічно активного населення був досліджений та не отримав подальшого розвитку як потенційний інструмент стабілізації стану вітчизняної економіки. На нашу думку, методи з репатріації тимчасово переміщених осіб та біженців на територію України з забезпеченням безпеки та гідних умов проживання може стати додатковим позитивним чинником впливу, як через розширення ринку трудових ресурсів, так і через збільшення бази споживачів виробленої аграрним сектором продукції.

Зазначені вище зауваження не применшують наукову та практичну значущість дисертації, її наукової цінності, актуальності та практичного значення, а також високого рівня виконання.

Загальний висновок. Дисертація Остапенка Сергія Олександровича на тему: «Регулювання експорту-імпорту аграрної продукції в нових умовах розвитку міжнародної торгівлі» за обсягом проведеного дослідження, науковою новизною і практичним значенням відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а Остапенко Сергій Олександрович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» та спеціальності 051 «Економіка».

**Доцент кафедри глобальної економіки
Національного університету біоресурсів
і природокористування України,
кандидат економічних наук,
доцент**

Мп

Наталія КОРОБОВА

